

Mr Marijana Petrović

teatrolog i glumica *Malog pozorišta Duško Radović*

UPOTREBA ELEMENATA LUTKARSTVA U TERAPEUTSKE SVRHE

(Primeni pozorište - promeni život)

Socijalni model integracije dece sa smetnjama u razvoju i osoba sa invaliditetom u redovne škole, tretira ometenost i kao problem individue i kao problem društva, a od stepena prilagođenosti društva, koje treba da prihvati odgovornost, zavisi položaj i kvalitet života ove dece. Inkluzivni obrazovni sistem je otvoren za svu decu i koncentrisan na njihove individualne potencijale, a ne na njihove slabosti. On pruža svakom čoveku jednaka prava i mogućnosti bez obzira na individualne razlike, za učestvovanje u svakodnevnom životu škole i zajednice, kao i uklanjanje fizičkih ili društvenih prepreka u okruženju. Deci sa smetnjama u razvoju (sa telesnom, mentalnom i senzornom ometenošću), sa teškim hroničnim oboljenjima, emocionalnim poremećajima, poremećajima ponašanja, kao i deci iz socijalno, kulturno i materijalno ugrožene sredine, bez roditeljskog staranja, zlostavljanoj, ometenoj ratom, izbegloj, raseljenoj, a takođe i darovitoj, potrebna je specifična društvena podrška.

Scenske umetnosti mogu biti u službi optimalnog ličnog i socijalnog razvoja svakog deteta, kao i sredstvo za vaspitanje i učenje o sebi, o drugima, uživanje u umetnosti, usavršavanje veština. Muzika, ples, humor, književnost, pozorište, kreativne igre sa oblicima i bojama su putevi do nas samih i inspiracije. Psihoterapija pomoću lutaka je metod koji podrazumeva terapiju kroz stvaranje i animaciju lutke, te neke vežbe, koje koriste glumci u obuci tehnike animacije. Ona je deo, pomoćno sredstvo opšteg terapijskog procesa. Postoje različite forme terapijskog rada u kome bi se trebalo osloniti na psihijatre, psihologe, pedagoge, sociologe i glumce-animatore. Osećaji dece sa teškoćama u fizičkom ili psihičkom razvoju, nisu osećaji koji su van ljudskog iskustva. U životu, sa drugima i pored drugih, svi smo nekad osetili nemoć komunikacije. Pa i naš svakodnevni život nas često dovodi do toga, da osećamo nerazumevanje, usamljenost i izolovanost. Obučavanje stručnjaka za psihoterapiju pomoću elemenata lutkarstva bi trebalo da započne od glumca-animatora. On može da izdvoji i ponudi vežbe, koje bi bile korisne terapeutima u radu sa klijentima, znajući iz sopstvenog iskustva, scenskog rada ili rada na predizražajnom planu (termin Eudenijske Barbe), koju funkciju imaju tokom izvođenja. Podrazumeva se da taj glumac-animator mora da bude upoznat sa literaturom iz oblasti medicine, psihologije, pedagogije, sociologije. Oni koji žele da uvedu lutku kao pomoćno sredstvo u svoj psihoterapijski rad treba i sami da prođu proces stvaranja uključujući se u vežbanja, realizovanja predstave beležeći za to vreme doživljaje svog iskustva.

Terapijska lutkarska predstava (scena, igrokaz) nema čistu formu lutkarskog teatra, lutkarskog načina mišljenja. Ona se oslanja prvenstveno na asocijativno delovanje lutaka preko podsvesti i koristi se za lečenje nekih psihičkih stanja, poteškoćama u govoru i poremećajima u ponašanju... Igrajući se samo sa lutkama, dete svoju ličnost prenosi na nju i tako može da se otvara, razvija bez teškoća, jer se na sceni vidi samo lutka, koja mu omogućava da govori (ili dela) na način, različit od onog koje ima u realnom životu. Tako se ono oseća zaštićeno, jer lutka govori umesto njega. To je veoma važno za decu koja su pod emotivnim pritiskom, sa strahovima, koja su doživela neke psihičke traume, nasilje... Lutka pomaže da se odigra nešto, što dete ne može u realnom životu. Kroz nju dete projektuje način na koji prima i oseća svet koji ga okružuje. Sa psiho-

socijalnog aspekta scenske, lutkarske igre pružaju velike mogućnosti za pozitivan razvoj dece: olakšavaju komunikaciju, organizovanje slobodnog vremena, doprinose poboljšanju predstave o sopstvenom telu i ličnosti, na zdrav način učvršćuju i obogaćuju osećanje obaveze i odgovornosti, pružaju mogućnost za odgovarajuće rešavanje problema autoriteta, jer se autoritet terapeuta ili kreativnog trenera zasniva na saradnji, pomažu da se uspostave zdravi interpersonalni odnosi i odnosi u grupi, donose osećaj pripadnosti grupi i tako doprinose socijalizaciji.

„Primeni pozorište - promeni život“ je projekat Centra za pozorišna istraživanja ApsArt¹ izveden 2010/2011. godine, kroz koji su edukovani studenti FASPERA (Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju) da upotrebe primenjeno pozorište u radu sa decom ometenom u mentalnom razvoju, gluvom i nagluvom decom, decom sa poremećajima ponašanja, maloletnim delikventima. Ovo je prvi put u Srbiji, da su budući defektolozi mogli da steknu dodatne veštine i upoznaju scenske tehnike rada, koje će koristiti u svom budućem radu sa osetljivim grupama. Radionice lutkarstva su im pomogle, da realizuju lutkarsku predstavu *Zavodska bajka*, zajedno sa štíćenicima Zavoda za vaspitanje dece i omladine Beograda, decom sa poremećajem u ponašanju, kreativno se ispoljavajući i učeći jedni od drugih da bi pomerali granice.

Rad sa lutkom omogućava:

1. Podsticanje fizičko- senzornog razvoja (odnosno podsticanje razvoja pokreta, perceptivnog razvoja, fine motoričke koordinacije, poboljšanja sposobnosti namerne pažnje, kao i podsticanje taktilne percepcije, perceptivno- motoričke koordinacije),

2. Podsticanje emocionalnog i socijalnog razvoja (očuvanje i podsticanje spontanosti i iskrenosti deteta u kontaktu sa sredinom, njegove otvorenosti za doživljavanje kreativnosti u igri, istraživanju, druženju, saradnji. U tokom aktivnosti, podsticanje uverenja da će ih aktivnosti dovesti do pozitivnih rezultata, mogućnost samoistraživanja, pozitivan uticaj na psihičko zdravlje, podsticaj vedrog raspoloženja, osećaj zadovoljstva učešćem u aktivnostima, podsticanje samopouzdanja kod dece),

3. Saznajni razvoj (podsticanje i negovanje prirodne radoznalosti deteta u odnosu na svet koji ga okružuje, razvijanje misaonih procesa i dečje mašte, upućivanje deteta na otkrivanje sebe i svoje okoline i menjanje u skladu sa svojim mogućnostima, zatim usvajanje jednostavnih i ne sasvim čvrstih pravila, koja se mogu postavljati prema trenutnim potrebama, uslovima i raspoloženju dece, podsticanje formiranja osobina strpljivosti i upornosti).

Lutkarsko - terapeutska radionica trebalo bi da ima nekoliko etapa: glumačke vežbe (mašte, koncentracije, motorike, plastike osećaj za partnera,...), osmišljavanje (i ilustrovanje) priče i njena realizacija sa lutkama, koje se prvo skiciraju, a potom izrađuju. Analiza crteža (ilustracija i skica) se takođe koristi u terapeutske svrhe, jer može da pomogne u razumevanju razvoja i teškoća u razvoju deteta, pošto se kroz crtež projektuje, simbolički ispoljava skriveni psihološki naboj, što doprinosi delimičnom oslobađanju unutarnjih pritisaka. Treba obratiti pažnju i na boje, jer davanje prvenstva nekoj boji ima svoje značenje, ali odbijanje određene boje još više ukazuje na problem. Pozorište omogućuje, da se ono što vidimo integriše u proces komunikacije. Igra lutkama u grupi i dečije zajedništvo su bili učitelji i motivacija za decu, a želja za izražavanjem je prirodni unutarnji

¹ Ova organizacija, čiji je osnivač, izvršni direktor i reditelj Aleksandra Jelić, koristi primenjeno pozorište, kako bi onima koji se nikada ne igraju, bilo zato što to ne mogu, nemaju gde ili ne znaju kako, omogućila da kroz igru nauče nešto o sebi i drugima, da poštuju svoja i tuđa prava i osećanja, da komuniciraju i izbore se za svoje mesto u društvu. Za ApsArt pozorište i igra jesu sredstva da ljudima i zajednicama donesu pozitivne promene i otkriju nove mogućnosti jer pozorište i igra imaju moć da nadahnu ljude da najpre menjaju sebe, a zatim zajednicu u kojoj žive. Važno je nadahnuti čoveka da se igra, tako unapređuje sebe i druge, snaži svoju volju i aktivno učestvuje u svetu oko sebe.

nagon. Lutka je sve pokrenula, oslobodila jedan novi telesni identitet, novootkriveni pokreti su formirali novu igru, koja je komunicirala novim jezikom, a koji je omogućio samoiskazivanje, iskazivanje, pokazivanje, saradnju, uočavanje. Sveobuhvatni samozaborav igre nam omogućava da prekoračujemo sopstvene granice, tako da igra postaje idealna eksperimentalna laboratorija za učenje. Stvaralačko učenje je dinamična sinteza sna i realnosti. Za lakoću, ali i snagu saznavanja ogroman je značaj humora, jer je prirodni deo dečijeg mišljenja i psihičkog zdravlja. Mislim da je pristup (doživljaj): od *ha- ha*, do *a- ha!*, kako je to formulisao Skoglund², najproduktivniji, jer nije važno samo dosegnuti cilj već i osetiti protok (kreativne) energije dok idemo ka cilju. Još je Vigotski izveo zaključak, da vrednost dečjeg stvaralaštva „ne treba tražiti u rezultatu, u proizvodu tog stvaralaštva, već u samom procesu“³, jer „ništa nas ne razoružava tako kao smijeh“⁴.

Poznato je da je zajednička igra dece znak socijalizacije i da ubrzava emocionalni i kognitivni razvoj. U grupi (čiji uspeh na zadatku zavisi između ostalog i da li su svi ravnopravno učestvovali u njegovom ostvarenju) se stvaraju i usvajaju granice vlastitih sposobnosti, realiteta, čime se uči društveno prihvatljivo ponašanje, usvaja osećaj povezanosti, odgovornosti. Deca rado pristaju na igru iz različitih motiva: provod i zabava, druženje i stvaranje novih prijateljstava, uzbuđenje i izazov, postizanje uspeha usavršavanjem veština i sticanjem novih, nastavljanje ka višem nivou... Prisustvo dece pri ostvarivanju uloge u grupi, pojačava samokontrolu, kontrolu vlastitog ponašanja od strane samog „glumca“. Ukoliko neko dete ima poremećaj ritma govora, igra iza scenske lutke pozitivno deluje na njega i ono se trudi da govori što pravilnije i jasnije, naročito zbog druge dece, učesnika u igri. Sa aspekta psihološkog razvoja igra je najpogodnije sredstvo i forma rada, kako sa decom tako i sa odraslima: zbog pobuđivanja interesovanja, kompleksnih preplitanja namera da se ispune pravila i emocionalnih raspoloženja tokom vršenja zadatka, zadovoljstva u toku igre. *Slobodna* (na nju se igrač čije je ponašanje samopokrenuto, ne može primoravati), *neponovljiva*, *izdvojena* (ograničena vremenski i prostorno), *neizvesna* (ne može se unapred predvideti tok i ishod), *fiktivna* (poseduje svest o nekoj drugoj realnosti), *propisana* (lutka scena uvodi svoje zakone) i *produktivna* (pomera saznanja i deteta i terapeuta), lutkarska igra ima prirodu privlačne, vesele razonode.

Lutkarska igra omogućuje sintezu različitih izražajnih mogućnosti, odnosno sredstava i načina izražavanja: dečjeg književnog stvaralaštva, likovnih i primenjene umetnosti, glume, muzike i plesa. Trebalo bi odabrati oblik rada u kome se deca sama dogovaraju i grade scensku igru sa lutkama koje su sama osmislila i napravila. Odnos deteta prema lutkama koje oblikuje samo ili uz nečiju pomoć, drugačiji je nego prema gotovoj lutki (to važi i za odrasle). Kao što profesor Bojanin objašnjava: „Kreativni čin u detinjstvu i ranoj adolescenciji jeste čin autentičnog života koji teži prožimanju sa drugima, čime se bogati sopstveno polje postojanja i gradi identitet grupe“, tako se „kroz upoznavanje umenja drugih i lično učestvovanje u razmeni pažnje i potreba sa drugima, odvija proces samopoznavanja“⁵.

Dobro je da deca u manjim grupama rade sa zajedničkim materijalom (papir, boje, makaze...). Tako se zapaža i razvija osetljivost na tuđe potrebe i osećanja, sposobnost slušanja drugih i objašnjavanja kako da se radi, a da se ne uradi umesto njega. Da bi rad u grupama tekao bez problema, svakom detetu u okviru male grupe može se dodeliti posebna uloga, npr. Supervizor (nadgleda kako teče proces izrade zadatka, vodi računa

² Bjerkvool Jun - Ruar, *Nadahnuti biće*, Plato, Beograd, 2005., str. 59.

³ Vigotski Lav S., *Dečja mašta i stvaralaštvo*, (Psihološki ogled), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005., str. 73.

⁴ Bergson Henri, *Smijeh*, (esej o značenju komičnog), Znanje, Zagreb, 1987., str. 90.

⁵ Bojanin Светомир, *Тajна школе*, Самостално издање Бојанин&Мицић, Београд, 2002., стр. 144.

da se ideje svakog pojedinca poštuju, da svi učestvuju u radu), Miroljubivi (vodi računa da ne dođe do svađe i pokušava da zavađene vrati na zadatak, jer je cilj zajednički rad), Šef materijala (raspoređuje i čuva potrebni materijal, daje ga po potrebi ostalima), Pomagač terapeuta (onaj koji najčešće ometa rad druge dece, pa ga stalno treba zapošljavati bilo kakvim pomoćnim zadatkom)... Priča se u likovnoj radionici pretvara u crtež, koji je artikulacija sopstvenog doživljaja stvarnosti, a na osnovu skice, lutke se oblikuju od raznih materijala.

Ostvariti ideju, odnosno misao u materijalnom obliku, već je početak umetničkog. Prva kreacija je pravljenje lutke, druga struktuisanje – uobličavanje priče, a treća, oblikovanje igre – oživljavanje lutaka. Deca sa različitim afinitetima mogu da izraze svoje kreativne sposobnosti i osećaje draž zajedništva. Potrebno je postaviti problemski zadatak, koji pruža šansu svima da učestvuju (u analizi, raspravi, sintezi) i gde aktivnost svakog pojedinca može da bude doprinos konačnom rešenju. Tako dolazi do zbližavanja pojedinaca i prihvatanja različitosti, a do stvaralačkog rešavanja problema se dolazi kroz adaptivno ponašanje osobe, koja pokušavajući da reši postavljeni zadatak stvara nešto novo, originalno. Rad na predstavi *Zavodska bajka*, dece sa poremećajem u ponašanju, je zadovoljio osnovne probleme adolescenata: potrebu da budu prihvaćeni, uspehom, isticanjem i dominiranjem, za potvrđivanjem sopstvenih vrednosti, pripadanjem, samostalnošću, zavisnošću, da bude shvaćen i potrebu za samorealizacijom. Svaki pojedinac ima potrebu i želju da njegovo prisustvo bude primećeno, da se istakne. To se odnosi i na održavanje i poboljšanje slike o samom sebi, bez obzira na to kako nas drugi vide.

Pre pristupa radu na lutkarskim minijaturama, treba sprovesti različite vežbe. U funkcionalnim igrama pokreti koji se vrše nemaju određeni cilj, svrhu, a njihovo ponavljanje se vrši, pre svega zbog zadovoljstva individue. Tu spadaju: a) rukovanje materijalima, predmetima, b) igre zvukovima, glasovima, slogovima; c) senzomotorne aktivnosti organima. Igra nameće potrebu za kretanjem, a pokret, kretanje, uopšte fizička aktivnost, imaju veliki uticaj na integralni razvoj deteta. Razvoj opštih motornih veština treba da se odvija kroz planski i organizovani rad u formi zabave. Motoričke igre se zasnivaju na pokretima, odnosno vršenju određenih kretanja i radnji sopstvenim telom ili uz korišćenje rekvizita. Možemo ih organizovati sa grupom, u parovima ili sa individualnom, izdvojenom ulogom. Uz muziku ili bez nje. Dobra organizacija motoričke igre sadrži: okupljanje i motivaciju dece za nju, objašnjenje igre, njen tok i trajanje, poštovanje pravila i završnicu igre. Svakom detetu treba pružiti priliku da igra sve uloge. Radom na ispravljanju (uočavanju i olakšavanju) nepravilne tehnike izvođenja određene vežbe (izvođenje pokreta, disanje, asistiranje, neodgovarajući početni ili prelazni položaji) razvija se sposobnost vladanja svojim impulsima i disciplinovanost. Tako deca otkrivaju svoja interesovanja, razvijaju pozitivne emocije- smanjuju napetost i agresivnost, razvijaju pažnju, maštu, neguju estetska osećanja i razvoj različitih funkcija svojih čula.

U individualnom psihoterapeutskom radu, terapija počinje odmah, pri prvom susretu deteta i terapeuta. Pred terapeuta se postavljaju veoma visoki zahtevi u pogledu stručnih znanja, socijalnih veština, sposobnosti i crta ličnosti, a prva i neophodna poruka koju mora jasno da uputi detetu je: razumevanje. Igra je već u prvim mesecima ljudskog života sastavni deo najvažnijih psihičkih i senzomotornih procesa, koji podržavaju psihosocijalni razvoj deteta. Ko ne ume da se igra, ne ume ni da uči, ni da komunicira. Dete koje se ne igra, je kao odrastao čovek koji čuti. Zato je veoma važno da očuvamo i razvijamo čovekovu sposobnost za igru. I prvi intervju je na neki način terapijski. Susret sa terapeutom može detetu da donese korist od doživljaja radosti u otkrivanju novih mogućnosti igre, od susreta sa odraslom osobom koja ga razume i prihvata drugačije od ostalih. Motivacija ima veliki značaj, a igre sa scenskim lutkama su emocionalno privlačne, što stimulatивно deluje na realizaciju priče (iz iskustva deteta) i izvršavanje radnji, koje dete prenosi na zamišljeni plan i može da ih menja, ponavlja, kombinuje.

Određeni broj dece ponekad nije u stanju da se igra lutkama, tako da pripremno razdoblje za rad sa lutkama u terapiji može duže da potraje. U prvim susretima mogu da pomognu lutke mame, npr. Mačke i njenog mladunčeta, koje animira terapeut. Njihova međusobna nežnost i briga mogu da budu prepoznatljive detetu za njegov odnos sa majkom. Može se uvesti i lutka kao pomoćnik terapeutu (koji je i animira) u početnoj komunikaciji i ublažavanju početnih strahova deteta. Lutka će pričati i sa detetom i sa terapeutom, biti prenosnik informacija između njih, dok ne uspostave komunikaciju sve troje. Inhibicija se prebrodi, ako dete samo ili uz pomoć terapeuta uspe da kreira neku lutku. Brojne mogućnosti postoje u igri umetnosti sa materijalom, čime može da se prevaziđe vreme i prostor, pomere granice mišljenja i osećanja. Time obezbeđujemo važnu dozu iracionalne asimetrije, koja je način oslobađanja važnih stvari u čoveku. Lica lutaka ne moraju imati neka određena raspoloženja, jer deca ne pridaju lutkama značenje sugerisano izrazom, već projektuju vlastita osećanja radosti, tuge, besa. Sa stanovišta terapeuta lutki izraz daje igra i dobro je da se ona odvija na velikoj dasci bez paravana (samo ako dete ima potrebu za distancom, uvodi se paravan, jer štiti od direktne konfrontacije), po detetovom scenariju, koji govori o detetovoj kreativnosti i istovremeno upućuje na konflikt. Tako je terapeutu omogućeno da nesmetano prati izraze lica, reakcije, poglede deteta, jer je misao brža od govornih mogućnosti, pa dete koristi pokret, mimiku i celo svoje telo ponekad, da bi se što tačnije izrazilo.

U pravoj lutkarskoj igri dete uspeva da uspostavi dodir sa sobom, pri čemu je važno da ima aktivnog slušaoca. Tako ono svoj problem doživljava „kao da se to događa nekom drugom“. Ta distanca čuva i dete i terapeuta, a u prostoru igre je sve moguće. Zadatak psihoterapije je da osvesti, ali i da promeni ego, proširi njegove granice, u krajnjem slučaju - bolja adaptacija. Već prva igra lutkama otkriva kognitivne i kreativne sposobnosti deteta i daje važne dijagnostičke podatke. Način struktuiranja priče, njena dužina i složenost, bogatstvo izražavanja, konstrukcija rečenica, artikulacija sadržaja – otkrivaju nivo detetovih sposobnosti i zrelosti. Sposobnosti su individualne karakteristike od kojih zavisi uspešnost u nekoj aktivnosti. Već trogodišnja deca su u stanju da koriste lutke u igri za stvaranje kratkih jednočinki i vešto manipulišu scenskom lutkom.

Tokom prvih susreta sa detetom terapeut je prividno pasivan. Ako dete nema ideju za priču, terapeut može da mu ispriča početak priče sa ciljanom tematikom, a dete samo nastavlja dalje. Situacije iz svakodnevnog porodičnog života mogu da budu podsticaj za igru: dolazak roditelja sa posla, situacija za vreme ručka ili pred odlazak na spavanje. U igri scenskom lutkom, za razliku od nekih drugih tehnika, dete i terapeut se brže nađu u situaciji u kojoj je veća protočnost nesvesnog. Dete maštajući može da pređe granicu, a da istovremeno ne gubi kontakt sa najbližim okruženjem, zato što igra povezuje san i realnost i ukoliko se ova veza, koja je od životne važnosti, prekine, sledi pasivnost i bolest. Otpor našeg uma može da se oslabi kroz igru, proces u kome čovek stvara, a ne potiskuje. Tako uporedo postoje svest i podsvest, koje preplićući se živo i snažno, oplemenjuju dušu, koja time postaje celovitija, što je važno za zdravlje i tela i duše. Pedagog Marit Akere smatra, da velika snaga za promene, kako određene individue tako i realnosti oko nas, leži u osobini mašte, posedovanju mogućnosti prevazilaženja granica i ulazak u stvarnost⁶.

Lutka pridonosi boljem razumevanju pojava u svetu i u sebi. Ona postoji tek u odnosu sa nekim drugim. Njena osnovna karakteristika je gest, a ruka (šaka) prezentuje, ali i iskazuje i telo i duh. Šta sve može da bude lutka? Dete pridaje predmetu određeno značenje, koje ne mora da bude u tesnoj vezi sa njegovom namenom. Interesantno je primetiti šta je stvarno, a šta je u igri to stvarno, za njega moguće. Uloga koju je dete odabralo menja i radnju i značenje predmeta sa kojima rukuje. Posao terapeuta uključuje prepoznavanje i razumevanje metafora. Može se koristiti i mikroteatar sa olovkama i plastelinom (od koga bismo napravili loptice - glave).

⁶ Bjerkvoll Jun – Ruar, *Nadahuto biće*, Plato, Beograd, 2005., str. 66.

Dijalog dva dlana, pesnice, sa detaljima koji će bliže odrediti lik, može potpuno jasno da predstavi odnos dvoje ljudi.

Najjednostavniju animaciju, uz minimalnu upotrebu i adaptaciju prostora, zahteva *ginjol* tehnika lutaka. Ginjol lutka na šaci deteta postaje njegov deo, što podstiče dete na inicijativu i kreaciju u većoj meri nego neke druge tehnike lutaka. Marija Montessori bi povodom toga napomenula, kako nam naše telo, mišići, pomažu u tome jer su naročito obdareni, „da neposredno ostvaruju život“⁷. Dete ne doseže pravu animaciju lutke i lutkarski izraz, niti je to u ovom slučaju važno. Većinu igara karakteriše globalni pokret ruke. Igra je u pokretu, izrazu lica i glasu, odnosno govoru. Omogućavanjem dvosmerne komunikacije, psihoterapija postaje zajednička kreacija. Igra lutkama omogućuje izražavanje kroz katarzu afekata vezanih za konflikt, jer se u njihovoj igri lakše prepoznaju konfliktne situacije nego u igri igračkama, jer je strah, ljutnju, rivalstvo moguće igrati svom žestinom. Neki odigran problem je momentalno i ublažen. U igri lutkama konflikt se izživljava u punoj snazi te tako gubi silinu i energetski naboj. Hiperaktivnoj deci je bolje ponuditi manje lutaka. Deca sa govornim poteškoćama vole lutke kojima se otvaraju usta, takozvanu mapet tehniku lutaka, a oni oštećenog sluha i govora rado prihvataju teatar ruku. Primećeno je da iza lutke, kao i tokom pevanja, deca manje zamuckuju. Lutke sa naglašenim seksualnim obeležjima, gole, omogućavaju nam obradu tema kao što su ljubav i rađanje. Deca ih uglavnom prihvataju sa znatiželjom, a ako odbijaju igru sa njima, obično se radi o problemima među roditeljima. Kako terapija napreduje, raste i njihov interes za njih. Plašljiva deca često žele da igraju bića iz mraka, dobroj deci „loše“ lutke pomažu da se odmore od lepog vaspitanja koje zamara. Igra je najznačajnija u dijagnozi i terapiji dece sa emocionalnim poteškoćama. Suptilnim intervenisanjem, menjanjem igre, detetu možemo približiti drugu stranu istine.

Mentalno retardirano dete nije sposobno da osmišljeno upotrebi lutku, ali zato iskazuje potrebu za intenzivnim emocionalnim kontaktom i uspostavlja komunikaciju. Nemir, preterana aktivnost, nemoć da se bude konstruktivan, raspršena pažnja, manipulacija, nemogućnost korištenja igračkama- sve to ukazuje na dete sa diskretnim organskim oštećenjem. Deci sa diskretnim poremećajem na planu psihomotornog razvoja je potrebno više stimulacije, zaštite i razumevanja. Sa njima treba individualno raditi, ili u vrlo malim grupama, prilagoditi lutke njihovim sposobnostima, da bi, što je naročito potrebno, razvijali svoj govor i senzomotorne sposobnosti.

Kako valorizovati terapijsko (kreativno) iskustvo sa lutkom? Za praktičara dileme stalno postoje i variraju od deteta do deteta. Terapija teži osvešćivanju postojećih konflikata, a uvid u problem je tek početak i ne znači da će se brzo doći do razrešenja problema. Za to je potrebna promena ponašanja i novo prilagođavanje na realitet. Terapeut mora da razvija sopstvene merne instrumente uz stalno preispitivanje svojih postavki (posle svakog susreta sa detetom), jer su događaji neponovljivi u eksperimentalnom smislu i kao takvi, iskustvo koje traži uspostavljanje posebnog jezika dva igrača (klijenta i terapeuta). Istu priču, koliko god da je poznata, svako dete će odigrati na različit način. Interesantno je čak, da u različitim razdobljima terapije, ista priča ima drugačiji oblik od prethodno izvedenog, zato što trenutno (prolazno) stanje, potrebe, emocije i mišljenja utiču na ono što dete vidi, čuje i oseća. Terapeut zato mora uvek iznova da dijagnostifikuje, kako bi mogao da odredi dalji tok lečenja. Povremeno uvođenje lutke koja predstavlja Doktora je značajno za istraživanje trenutnog odnosa deteta prema terapeutu, koji i plaši i pomaže. Za voditelje igraonica, vaspitače, koji se ne bave terapijom, je važno da prepoznaju negativne emocije i shvate kako one nisu usmerene prema njima, već su posledica promene smera, sa porodičnih odnosa na druge osobe. Svaki odnos između dve osobe sadrži u sebi

⁷ Bojanin Svetomir, *Tajna škole*, samostalno izdanje Bojanin&Micić, Beograd, 2002., str. 138.

elemente transfera i kontratransfera. Poštovanje određenih granica i pravila štiti i klijenta i terapeuta. Kontra transfer terapeuta zavisi od njegove ličnosti i stepena edukacije. Terapeut, kao i majka koja detetu omogućava odrastanje, sazrevanje, mora da izda svog klijenta, frustrirajući ga u terapiji. Ne treba da nas iznenadi, ako se posle prve romantične faze pojave negativni osećaji i dete počinje da ponavlja svoja dotadašnja iskustva. Treba stalno imati na umu, da svako oživljavanje dečjih duša ima povratno dejstvo, služi održavanju našeg sopstvenog zdravlja, celovitosti.

Bavljenje umetnošću je privlačno i provokativno, jer se kroz nju čovek traži, nalazi i izražava sebe. Kroz dramu, koja je zasnovana na delovanju samog deteta, neposredno, najdirektnije i najefikasnije se povezuje lični doživljaj sa umetničkim stvaranjem. Igra sama po sebi, a naročito scenska i lutkarska, imaju isceliteljsku ulogu. One omogućavaju detetu da doživi i stekne novo osećajno iskustvo, koje može da bude presudno, za ostvarenje bitne promene u razvoju ličnosti. Izražavanje, pražnjenje i rasterećenje od mučnih osećanja u prisustvu terapeuta koji to omogućava i prihvata bez osude, doprinosi jačanju, oslobađanju detetovog JA. Preko lutke, dete voljno i nevoljno, izriče (obraćajući se terapeutu) svoje sadržaje kroz sopstveni izbor, način upotrebe lutke i sveukupnost odnosa u igri. U lutkarskim scenama se odražava kretanje ljudske misli. Teatar ruku, nogu, lutke na štapu, japansko klasično lutkarsko pozorište *Bunraku*, pružaju brojne mogućnosti za rad sa decom sa teškoćama u razvoju.

Literatura:

- Bastašić Zlatko, *Lutka ima i srce i pamet*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
- Bjerkvol Jun-Ruar, *Nadahnuće biće*, (Dete i pesma, igra i učenje kroz životna doba), Plato, Beograd, 2005.
- Божанин Светомир, *Тајна школе*, Самостално издање Божанин&Мицић, Београд, 2002.
- Eljkonjin D. B., *Psihologija dečje igre*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1981.
- Kreč D., Kračfeld R., *Elementi psihologije*, Naučna knjiga, Beograd, 1978.
- Krstić Dr Dragan, *Učenje i razvoj*, pedagoška psihologija, Savremena administracija, Beograd, 1990.
- Panić Dr Vladislav, *Psihologija i umetnost*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005.
- Tadić Nevenka, *Psihoterapija dece i omladine*, Naučna knjiga, Beograd, 1988.
- Vigotski Lav S., *Dečja mašta i stvaralaštvo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2005.

Objavljeno u: *THEATRE FOR CHILDREN - ARTISTIC PHENOMENON / POZORIŠTE ZA DECU - UMETNIČKI FENOMEN*, Zbornik radova, broj 4, priredili: Henrik Jurkovski i Miroslav Radonjić, Otvoreni univerzitet Subotica, Subotica, Međunarodni festival pozorišta za decu, Subotica, Pozorišni muzej Vojvodine, Novi Sad, 2012., str. 244 - 253.